

یادآوری

این مقاله، نخست در مجله بخارا، شماره ۳، آذر و دی ۱۳۷۷، صص ۲۳۴ - ۲۲۸ (بدون فهرست کتابهای چاپ شده) انتشار یافت و قرار بود در «جستارهای نسخه‌شناسی» مجموعه مقالات ایرج افشار - که از سوی مؤسسه فهرستگان در دست آماده سازی است - به چاپ برسد، اما از آنجا که چاپ آن مجموعه به تأخیر افتاده است و از سوی دیگر یکی از طرح‌های در دست انجام «مرکز پژوهشی میراث مکتوب» چاپ مجموعه‌ای از بهترین دست‌نویس‌های فارسی و عربی موجود در ایران و غیر ایران به صورت نسخه برگردان است، تجدید چاپ مقاله در آینه میراث مناسبت یافت تا عموم پژوهشگران و کتابشناسان از آن بهره‌گیرند و در کتابشناسی که برای همه چاپ‌های نسخه برگردان در دست انجام است، به آن استناد شود. همچنین این مقاله را آقای محمود امیدسالار به انگلیسی برگردانده و در یادنامه مرحوم دکتر احمد تفضلی در آمریکا به چاپ رسیده است.^۱ به هر حال، پس از مشورت مجدد با مؤلف محترم، به چاپ این مقاله اقدام شد. از خوانندگان گرامی نیز تقاضا می‌شود نظرات و پیشنهادهای تکمیلی خود را به دفتر نشریه ارائه فرمایند.

آینه میراث

1. Iraj Afshar. "Persian Manuscripts Facsimiles", in: *The Spirit of Wisdom [Mēnōg i Xrad]*, *Essays in Memory of Ahmad Tafazzoli*, Edited by T. Daryace and M. Omidسالار, Costa Meza, California, 2004, pp. 13 - 23.

چاپ نسخه برگردان^۱ مخطوطات

(طرح مقدماتی)^۲

ایرج افشار*

چکیده

یکی از کارهای شایسته و بایسته در حوزه نسخه‌های خطی و متن پژوهی، چاپ نسخه برگردان متون با توجه به ارزشمندی و سودمندی آنها از لحاظ معنوی و بهره علمی، و سرانجام، گسترش ایران‌شناسی است. نسخه‌هایی که بایستگی و شایستگی نسخه برگردانی چاپی خواهند داشت، به ده گونه قابل تقسیم هستند: ۱. به خط مؤلف باشد. ۲. کتابت آنها به زمان تألیف متن نزدیک باشد. ۳. از روی خط مؤلف کتابت شده باشد. ۴. منحصر بفرد باشد. ۵. کتابت آنها توسط دانشمندی مشهور صورت گرفته باشد. ۶. مضبوط باشد (از حیث ضبط و ربط و اسلوب کتابت و منظم بودن عناوین و ابواب و خوانا بودن کلمات من حیث المجموع و به طور کلی واجد همه مشخصات لازم برای اعتبار و ارزش نسخه باشد). ۷. از حیث کیفیت مربوط به ضوابط عارضی و جسمانی (Codicologie) و خصوصیات خط‌شناسی و ظواهر اوراق و نشان دادن تمایزات میان نسخ مرتبط به قلمروهای مختلف فرهنگی، واجد دقایق و فواید باشد. ۸. به ملاحظه دقایق رسم الخطی، یعنی اسلوب ضبط کلمات، برای مطالعه و تحقیق تحولات زبان، مؤثر و مفید باشد. ۹. به خط کاتبان مشهور باشد. ۱۰. از لحاظ ویژگیهای تزئینی، قابل توجه باشد. در این گفتار، مشخصات ۱۶۲ نسخه خطی که به صورت نسخه برگردان در ایران و کشورهای خارجی چاپ شده، ذکر گردیده است.

دوره جدید سال سوم، شماره دوم تابستان ۱۳۸۴ (پیاپی ۲۹)

۱. این ترکیب را به جای «فاکسیمیله» (= چاپ عکسی) آورده‌ام. آن را به قیاس با «عکس برگردان» پیشنهاد می‌کنم؛ کلمه‌ای که جا افتاده است، اگر چه شاید ساخته پرداخته کاغذفروش‌های بازار بین‌الهرمین باشد، چه عیب دارد.
۲. تحریری از نامهای است به محمود امیدسالار، مندرج در مجله بخارا، ش ۳، آذر و دی ۱۳۷۷، صص ۲۲۸ - ۲۳۴. * استاد پیشین دانشگاه.

کلید واژه: چاپ نسخه برگردان، آلمان، اتریش، افغانستان، امریکا، انگلستان، ایران.

دوستم محمود امید سالار، فاضل مقیم لوس آنجلس، در صدد برآمده‌است با سرمایه‌گذاری چند فرهنگ‌دوست ایرانی باشنده در آمریکا به چاپ سلسله‌ای از نسخه‌های خطی مهم زبان فارسی که هر یک به نوعی برای قلمرو پژوهش‌های ایرانی سودمند خواهد افتاد، به‌طور عکسی (= فاکسیمیله) اقدام کند. پاسخ این بود: نیت خیر مگردان که مبارک فالی است.

دوبار، هر بار یک ساعتی بیش در این باره با هم گفت‌وگو و همسخنی داشتیم. پس بنا به پیشنهاد ایشان بر آن شدم با توجه به ضرورت‌هایی که در میان هست و کیفیات متنوعی که در نسخ وجود دارد و با عنایت به تجربه‌های گذشته (بیشتر در ایران) که در همین زمینه انجام شده است، چند نکته اصلی و اساسی را در مورد نوع نسخه‌ها و خصوصیتی که هر گروهی دارد، در این سطور یادآوری کنم. چون فرموده‌است که آنها را به ذیل یادداشت درآورم این گزارش قلمی شد.

در انتخاب نسخه‌هایی که بایستگی و شایستگی نسخه برگردانی چایی توانند داشت می‌باید درست سنجید که چنین کار پرهزینه و کم‌فروش براساس کدام معیار و میزان انجام‌شدنی است؛ بدین معنی که در قبال هزینه‌گزافی که صرف خواهد شد و طبعاً شمار محدودی از کتاب عکسی به‌طور معمول فروش خواهد داشت، دست‌کم حاصل کار آن چنان باشد که از لحاظ معنوی و بهره علمی - یعنی گسترش ایران‌شناسی - نتیجه‌بخش باشد. بدین نیت مناسبت دارد نخست فهرستی از حدود یکصد نسخه‌ای که در مرحله اول می‌تواند به‌طور مسابقه در این میدان قرار گیرد و البته همه جوانب و جهات کار و سودبخشی علمی به رسیدگی درآمده باشد تنظیم و این چنین فهرست را به چند دسته بخش کرد. البته مراد فقط نسخه‌های زبان فارسی است؛ عربی‌های تألیف ایرانیان فعلاً در این جدول و مقصود در شمار نمی‌آیند.

● نخستین گونه از نسخه‌های خطی واجد امتیاز برای چاپ، آنها خواهد بود که به خط مؤلف باشد (اتوگراف). فرض کنید از شاهنامه و رباعیات خیام و مثنوی مولانا و کلیات سعدی و دیوان حافظ نسخه‌هایی به دست آید که به خط سراینده‌گان آنها باشد. پس طبیعی خواهد بود که با چاپ کردن عکسی آنها دیگر هیچ‌گونه نیازی به تصحیح و مقابله و آوردن نسخه بدل و پیش کشیدن نظریات و احتمالات بجا و بیجا و روده‌درازی‌های

معمولی و معتاد درباره آن متون نخواهد بود و راه بر هرگونه استنباط و اجتهادی بسته می‌شود. بنابراین اگر نسخه‌هایی به خط صاحبان تألیف متون اساسی مهم معتبر شناخته شود، چاپ آنها در مجموعه مورد نظر از شایستگی خاص برخوردار تواند بود. به‌طور مثال آن پاره‌هایی از دیوان صائب که به خط شاعر شناخته شده و به چاپ رسیده درین رده است. همواره اقران و مشابهات آن‌گونه آثار را چاپ کردنی باید دانست. البته وقف‌نامه ربع رشیدی هم که بخش اعظم آن به خط مؤلف یعنی رشیدالدین فضل‌الله همدانی است در همین شمارست. این متن، هم از حیث منحصر بودن و هم از حیث خط مؤلف بودن خصوصیت چاپ نسخه برگردان داشته‌است.^۱

● دومین گونه از نسخه‌های خطی فارسی که ضرورت تاریخی و فرهنگی ایجاب می‌کند در چنین سلسله‌ای به چاپ برسد، مربوط به قدمت نسخه‌هاست. یعنی نسخه‌هایی که کتابت آنها نسبت به زمان تألیف متن نزدیک باشد. بنابراین نسخه قرن هفتم شاهنامه (مورخ ۶۱۴ ق / فلورانس) اقدم نسخ آن کتاب است،^۲ همان‌طور که نسخه مورخ ۸۰۵ حافظ نسبت به دیگر نسخ آن دیوان هنوز اقدم است. نسخه شاهنامه ۲۱۴ سال نسبت به زمان تألیف آن فاصله دارد، در حالی که نسخه ۸۰۵ حافظ فقط چند سالی از زمان درگذشت حافظ، (اگرچه اکنون با مقاله علی آل داود در مجله نامه فرهنگستان^۳ خبر از نسخه مورخ ۸۰۳ به دست آمده‌است).

قدیمی‌ترین نسخه زبان فارسی نسخه‌ای است از کتاب الأبیة عن حقائق الأدویه که اسدی طوسی شاعر (د: ۴۶۵ ق) آن را به سال ۴۴۷ ق کتابت کرده.^۴ بنابراین آن نسخه کهن‌ترین نسخه موجود زبان فارسی است و قدمتی نزدیک به هزار سال دارد و تاکنون

۱. اخیراً دیده شد خانم مریم تفضلی فهرستی از نسخه‌های خطی که به خط مؤلف است یا مؤلف یادداشتی یا اجازه‌ای در آن نوشته است تا آخر قرن هشتم را (که درایران شناخته شده) در جلد اول نسخه پژوهی به کوشش آقای ابوالفضل حافظیان (قم، ۱۳۸۳) با عنوان «نسخه‌های اصل از سده چهارم تا هشتم هجری» چاپ کرده‌اند. در نظر ایشان نسخه «اصل» آن است که به خط مؤلف باشد یا نشانی از خط او در آن دیده شود. دیگران ظاهراً گاهی «اصل» را به جای «اساس» هم در متون تصحیحی ذکر کرده‌اند.

2. A. M. Piemontese: "Nuova buce su Firdowsi uno shahnama datato 614 H". *Annali*, 40 (1980), 1-38, 189-242.

۳. «کهن‌ترین نسخه دیوان حافظ مورخ ۸۰۳ هجری»، نامه فرهنگستان، ۳۰ (۱۳۷۶) ش ۱: صص ۴۱ - ۵۰.

۴. مقاله محمد قزوینی: «قدیمی‌ترین کتاب در زبان فارسی حالیه»، بیست مقاله قزوینی، جلد اول، به اهتمام ابراهیم پورداود. بمبئی، ۱۳۰۷، صص ۴۸ - ۵۴.

آن را اقدم نسخ خطی فارسی می‌دانیم و احتمال داده می‌شود متن موجود در چنین نسخه‌ای نزدیک‌تر به سخن و نوشته مؤلف باشد و در آن تصرف کم‌تر روی آورده باشد.

تردید نیست چاپ این گروه از نسخه‌ها به‌طور طبیعی و در نظر اول فایده‌بخش‌تر از نسخ دیگر است و از نسخ پر جلوه‌ای که جنبه هنری، متنی، رسم الخطی خواهند داشت برای محقق و مصحح کارآمدتر تواند بود.

● سومین گونه از نسخه‌های خطی فارسی، آنها تواند بود که از روی خط مؤلف کتابت شده باشد. در صورتی که نسخه خط مؤلف در دست نباشد و قرائن و دلایل روشن سازد که ادعای کاتب درست است، این نسخه اعتبار خاص می‌یابد. البته هرچه فاصله میان تاریخ تألیف و تاریخ کتابت کم‌تر باشد اعتبار نسخه بیش می‌شود. همچنین است نسخه‌هایی که بر مؤلف قرائت شده باشد، مانند معیار الأسماء مورخ ۷۰۲ق که اظهار شده خواجه آن را مقابله کرده است.

● چهارمین گونه از نسخه‌های خطی فارسی که می‌باید چاپ عکسی آنها مورد توجه قرار گیرد منحصر بفرد بودن آنهاست. این جنبه البته ممکن است به مرور ایام و با پیدا شدن نسخه‌های تازه یاب خدشه پذیر شود. بدین معنی نسخه‌ای که امروز منحصر بفرد در شمار می‌آید، فردا که نسخه‌ای دیگر از آن متن در گوشه‌ای به دست آمد، دیگر آن نسخه پیشین نسخه یگانه نیست. کما اینکه الأبنیه عن حقایق الأدویه خط اسدی طوسی تا موقعی که محمد تقی دانش پژوه نسخه دیگری از آن را نیافته بود (یعنی حدود بیست و پنج سال پیش) نسخه منحصر بود.^۱ البته نسخه تازه یاب نتوانست الأبنیه خط اسدی را از اهمیت بیندازد، زیرا نسخه تازه یافته نسبتاً جدید نویس است. به علاوه نسخه خط اسدی به ملاحظه آنکه به خط یکی از اشهر و اولین شعرای زبان فارسی است، واجد خصوصیت به تمام معنی است و هم اینکه از نظر رسم الخط قدیم و شیوه نگارش دقایقی را در بردارد که همیشه ماندنی است. اگر نسخه‌های دیگری از آن دستیاب شود، بسیار بعید می‌نماید که نسخه خط اسدی از اعتبار بیفتند، مگر آنکه الأبنیه به خط مؤلفش از گوشه‌ای به در آید. چون خط رودکی و فردوسی و شاعران نخستین را در دست نداریم این نسخه برای ما نموداری است و نشانه‌ای روشن از اسلوب خطوطی که میان شاعران

۱. محمد تقی دانش پژوه: «الأبنیه عن حقایق الأدویه»، راهنمای کتاب، ۹ (۱۳۴۵)، صص ۴۹۱-۴۹۳.

آن عصور متداول بوده.^۱

نسخه یگانه تاریخ سیستان هم همان سرنوشت را یافت؛ یعنی نسخه دومی پیدا شد که اگرچه بسیار تازه نویسی است به هر حال دارای اختلافاتی است.^۲

نسخه جغرافیای حدود العالم من المشرق الی المغرب تألیف ۳۷۲ ق و کتابت ۶۵۶ ق که یک بار چاپ نسخه برگردان از آن شده است (در مسکو) و چند بار چاپ حرفی، هنوز نسخه منحصر است.

اوراقی از نسخه ناقص و املق و عذرای عنصری که به تصادف از لای جلد چرمین مندرس نسخه کتابی به در آمد، فعلاً خصوصیت منحصر بودن را دارد. چون چاپ نسخه برگردان از آن شده، می توان در کم و کیف آن درست دقیق شد و بر خصائص رسم الخطی آن دست یافت.

به هر تقدیر، نسخه های یگانه ارزشی بیش بها دارند، مانند مجمل التواریخ و القصص (تا چندی پیش)، وقفنامه ربع رشیدی،^۳ دفتر دلگشا و آنهایی که تاکنون به چاپ عکسی نرسیده اند می توانند در اولویت قرار گیرند. بعضی هم که چاپ عکسی شده است و امروز نسخه های آنها بسیار کمیاب است باز باید چاپ نسخه برگردان بشود مانند حدود العالم.

● پنجمین گونه، نسخه هایی است که کتابت آنها توسط دانشمندی انجام شده باشد. چاپ چنین نسخه ها از لحاظ نشان دادن اسلوب رسم الخط دانشمندان و یادگار ماندن خط آنان در روزگار، خالی از اهمیت نیست. به طور مثال چاپ نسخه برگردان ترجمه صور الكواکب (تألیف عبدالرحمان صوفی) که ترجمه و کتابت آن به خواجه نصیرالدین منسوب شده است برای چنین منظوری مفید بوده است. چاپ نسخه معراجنامه ابن سینا به خط مجعول و منسوب به امام فخر رازی هم از این مقوله در شمار آمده.^۴ همچنین است

۱. از خطوط اهم بزرگان آن اعصار چند کلمه به خط این سینا پشت نسخه ای خطی به عربی باقی است که یادگار مالکیت او بر آن نسخه است. مرحوم محمد قزوینی آن را ضمن مقاله ای معرفی کرده است. بیست مقاله او، جلد دوم، به اهتمام عباس اقبال، تهران، ۱۳۱۳، صص ۲۷۷ - ۲۸۲ دیده شود.

۲. مقاله ای درباره آن به زبان روسی انتشار یافت.

۳. البته باید گفت نسخه بسیار تازه نویسی که از روی نسخه منحصر بفرد نوشته شده، در کتابخانه ملی ملک موجود است که به هیچ وجه از اهمیت نسخه اصلی کاسته نمی شود. هنوز هم به اعتباری باید آن نسخه را در حکم منحصر دانست.

۴. نسخه ای هم از دیوان قطران به خط انوری حدود چهار سال پیش توسط دکتر مهدی بیانی در مجله یهما ۳ (۱۳۲۹)، صص ۴۶۵ - ۴۷۴ معرفی شد که بعد مجعول بودن آن مسلم شد. مجتبی مینوی در مقاله «کاپوسنامه فرای» مندرج در مجله یهما ۹ (۱۳۳۵)، صص ۴۴۹ - ۴۶۵، ۴۸۱ - ۴۹۵ شجره این رشته از نسخه ها را شناسانده است.

نسخه اشجار و اثمار بخاری به خط عبید زاکانی مورخ ۷۶۷ ق متعلق به کتابخانه ملکی ملک (تهران) که هنوز چاپ نشده است.

● ششمین گونه، نسخه‌های «مضبوط» است، یعنی آنهایی که از حیث ضبط و ربط و اسلوب کتابت و منظم بودن عناوین و ابواب و خوانا بودن کلمات من حیث المجموع و به طور کلی واجد همه مشخصات لازم برای معتبر بودن نسخه باشد و از وجنات این گونه نسخه‌ها برآید که می‌توان به طور اطمینان بخشی به آنها اتکا داشت. از این قبیل است الأغراض الطیبه، ذخیره خوارزمشاهی، دیوان ذوالفقار شروانی که اگرچه نسخه‌های دیگری از آنها هست، اما نسخه‌های چاپ برگردانشان از جلال و کمال خاصی برخوردارند و ارزش نسخه برگردانی را داشته‌اند.

● هفتمین گونه، نسخه‌هایی است که از حیث کیفیت مربوط به ضوابط عارضی و جسمانی نسخه (Codicologie) و خصوصیات خط‌شناسی و ظواهر اوراق (Paleographie) و نشان دادن تمایزات میان نسخه‌های مرتبط به قلمروهای مختلف فرهنگی، واجد دقایق و فوایدی است. به طور مثال از نسخه متنوی معنوی (چاپ شده در مونیخ آلمان به سال ۱۹۳۲ م) باید نام آورد که به خط عبدالکریم بن میرملکی است و از حیث نمودن نوع خط نستعلیق مرسوم کتابت هندوستان و طرز تنظیم و آراستگی مغتنم است، ولی اهمیت متنی ندارد.

● هشتمین گونه، نسخه‌هایی است که به ملاحظه دقایق رسم الخطی یعنی اسلوب ضبط کلمات (مخصوصاً پیوستگی و گسستگی آنها) و مشکول بودن کلماتی نظیر سوار، جوان، چنان، بئرید و هم چنین نحوه آوردن حروف فارسی (پ، چ، ژ، گ) و تحولاتی که کاتبان در نوع و شکل ضبط این حروف داده‌اند، و نیز ضبط کلماتی که به ذال فارسی تا حدود قرن نهم مرسوم بود، چاپ کردنشان وسیله مطلوبی برای مطالعه و تحقیق تحولات زبان تواند بود.^۱

● نهمین گونه، نسخه‌های خوش نوشته است. یعنی آنها که به خط کاتبان مشهور به کتابت درآمده و ممکن است از حیث متن‌شناسی بی‌ارزش باشند و بسا که چنین است،

۱. دکتر جلال متینی چند مقاله در همین زمینه در مجله دانشکده ادبیات دانشگاه مشهد، سال سوم (۱۳۴۶)، صص ۱۵۹-۲۰۶ و سال چهارم (۱۳۴۷)، صص ۱۳۵-۱۶۲ و سال هفتم (۱۳۵۰)، صص ۲۴۹-۲۸۳ و سال دوازدهم (۱۳۵۵)، صص ۱-۱۸ نوشته است. بعضی از چاپ کنندگان متون هم در مقدمه‌های خود به ذکر خصوصیات رسم الخطی نسخه‌ها پرداخته‌اند.

ولی به مناسبت زیبایی خط و سرمشق قرار گرفتن آن چاپ شدنی است. مانند نسخه رباعیات خیام به خط میرعماد و کلیات سعدی به خط حجاب شیرازی، یا گلستان سعدی متعلق به کتابخانه سلطنتی که آن را به خط یاقوت منسوب کرده‌اند.

● دهمین گونه، نسخه‌های آرایشی است از حیث به کار گرفتن تذهیب و ترصیع و تشعیر ممتاز در آنها و سرلوحه و شمسه و ترنج داشتن و جدول بندی و دندان موشی بودن میان سطور و دیگر کارهای تزئینی - گاه این گونه نسخه‌ها تصویر هم دارند. دو نمونه ممتاز از این دست نسخه‌های شاهنامه بایسنغری و شاهنامه طهماسبی است که اولی در تهران و دومی در امریکا طبع شده است.^۱

در چاپ نسخه‌های خطی که به طور عکسی (لوحی) - نسخه برگردان - انجام می‌شود دو منظور ممکن است وجود داشته باشد: یکی نشر آنها به اعتبار یکی از خصوصیات ده گانه است. در این مورد متن مورد نظر نیست که در چه باب و مطلب است، کیفیات و اعتبارات نسخه مد نظر قرار گرفته است.

دیگر نشر آنها به مناسبت خود متن است. در این مورد می‌باید دقت خاص در انتخاب نسخه به کار برد که متن اصیل تر، کامل تر و درست تر باشد و طبعاً در این موارد دقت در شجره نقل نسخه‌ها و جوب پیدا می‌کند. اگر نسخه خط مؤلف به دست نباشد، باید آن نسخه‌ای را که نزدیک تر به عصر مؤلف و مضبوط است، برای این گونه کار انتخاب کرد.

نکته پایانی سنجش نسخه‌ها از بابت موضوع‌هایی است که امروزه برای رشته ایران‌شناسی در درجه اهمیت بالاتری است و می‌باید در هر یک از موضوع‌های تاریخ و جغرافیای تاریخی، ادبیات منظوم و منثور و علوم ادبی، فلسفه و معارف اسلامی، علوم (محض و عملی و خرافی) و عجائب و غرائب، فهرستی با توجه به مواد ده گانه از نسخه‌ها فراهم ساخت و از میان آنها نسخه‌های واقعاً مهم را برگزید.

مطلب دیگری که ضرورت دارد گفته شود این است که همه نسخه‌های چاپ شده

۱. این توضیح را اینک که مقاله گذشته‌ام تجدید چاپ می‌شود بفرمایم که دانشمند مشهور مصری آقای رشدی راشد در مقاله محققانه‌ای که راجع به خصائص متون در مؤسسه الفرقان (۱۹۹۹) قرائت کرد، متون را در هفت گونه شناساند به این ترتیب: متن غایب - متن مستتر - متن ناقص - متن ملخص یا مختصر - متن کامل در یک دستنویس منحصر به فرد - متن کامل در دستنویسهای متعدد - نسخه مادر یا دستنویس مؤلف - ترجمه مقاله ایشان به قلم سوسن سلیم زاده در نسخه پژوهی دفتر اول (قم ۱۳۸۳)، صص ۱۹۱ - ۲۲۳ درج شده است.

به طور چاپ سنگی (lithography) و نسخه‌هایی که به خط کاتبان کتابت شده ولی به طور گراوری به طبع رسیده، در حکم چاپ‌های نسخه برگردان است. البته فرقی باید قایل شد میان آن‌چه از قدیم مانده است و امروز عکسی چاپ می‌شود تا آنچه به قصد چاپ شدن توسط کاتب به نوشته درمی‌آید و به فاصله کمی به چاپ می‌رسد. و اکنون هم از خوشنویسان معاصر چنین کتابهایی چاپ می‌شود.

برای آنکه معلوم باشد که پیش از این چه کتاب‌هایی به طور عکسی چاپ شده و مقصود و منظور از چاپ هر یک چه بوده است، سعی شده است از حافظه فهرستی تنظیم و ارائه کنم و امید است کتابدار علاقه‌مندی مشخصات کتاب‌شناختی آنها را تهیه و الحاق کند.

آن‌چه فعلاً به یاد می‌آید که از متون زبان فارسی به طور نسخه برگردان چاپ شده اینهاست که فهرستشان را می‌آورم. ضمناً می‌باید این جدول را یک‌بار به ترتیب سنواتی کتابت و یک‌بار به ترتیب سنواتی چاپ به تنظیم درآورد تا معلوم شود پسی و پیشی هر یک به چه زمانی برمی‌گردد. البته نسخه برگردان‌های متون عربی که در جهان انجام شده بسیار است و بدانها اشارتی نمی‌رود، زیرا مورد نظر ما نسخه‌های فارسی است.

آلمان

۱. اوصاف الاشراف مؤلف: نصیرالدین طوسی، به اهتمام نصرالله تقوی، برلن، ۱۳۰۶ (خط میرزا حسین خان سیفی عماد الکتاب، قرن چهاردهم).
۲. خطای نامه مؤلف: علی‌اکبر خطایی، به اهتمام فؤاد سزگین (F. Sezgin) و اکهارد نویباور (E. Neubauer)، فرانکفورت، ۱۹۹۴ (قرن دهم).
۳. شرف نامه مؤلف: عبدالله مروارید، به اهتمام هانس روبرت رویمر (H. R. Roemer)، ویسبادن، ۱۹۵۱ (مورخ ۹۵۸).
۴. شمس الحسن مؤلف: تاج سلمانی، به اهتمام هانس روبرت رویمر، ویسبادن، ۱۹۵۶ (خط محمد بروسوی، مورخ ۸۸۱).
۵. مثنوی معنوی مؤلف: جلال‌الدین رومی، به اهتمام غلام یزدانی، مونیخ، ۱۹۳۲ (خط عبدالکریم بن میرملکی - قرن دوازدهم).

اتریش

۶. الأبنیه عن حقائق الأدویه
 مؤلف: ابومنصور موفق بن علی هروی، به اهتمام تالیوت (Ch. H. Talbot)، گراتس، ۱۹۷۲ (خط علی بن احمد الاسدی الطوسی الشاعر، مورخ ۴۴۷).
۷. جامع التواریخ (بخش اوغوز)
 مؤلف: رشیدالدین فضل الله همدانی، به اهتمام کارل یان (Karl Jahn)، وین، ۱۹۶۹ (قرن هشتم).
۸. جامع التواریخ (بخش چین)
 مؤلف: رشیدالدین فضل الله همدانی، به اهتمام کارل یان (Karl Jahn)، وین، ۱۹۷۱ (قرن هشتم).
۹. جامع التواریخ (بخش آفرنج)
 مؤلف: رشیدالدین فضل الله همدانی، به اهتمام کارل یان (Karl Jahn)، وین، ۱۹۷۷ (قرن هشتم).

افغانستان

۱۰. بوستان
 مؤلف: سعدی شیرازی، کابل (مطبعة ماشین خانه)، بی تاریخ، در زمان امیر حبیب الله خان (خط میرعماد؟).
۱۱. چند برگ تفسیر قرآن عظیم
 با مقدمه غلامرضا مایل هروی، کابل، ۱۳۵۱ (قرن ششم؟).
۱۲. کلیات اشعار حکیم سنائی غزنوی
 (حدیقه، سیرالعباد، کارنامه، تحریم القلم، غزلیات)، به کوشش علی اصغر بشیر، کابل، ۱۳۵۶ (خط قرن هفتم).

امریکا

۱۳. شاهنامه فردوسی
 به اهتمام مارتین دیکسن (M. Dickson) و ولش (S. C. Welch)، کمبریج، ۱۹۸۱، معروف به شاهنامه هوتون (The Houghton Shahnama)، میان ۹۳۷-۹۲۷.

انگلستان

۱۴. اسناد و فرامین منتشر نشده قاجاری
 به اهتمام محمدعلی کریمزاده تبریزی، لندن، ۱۳۶۸ (خط قرن سیزدهم).
۱۵. بوستان
 مؤلف: سعدی شیرازی، به کوشش پلاتز (J. T. Platts)، لندن، ۱۸۹۱ (آن راننده ام، به نقل هانری ماسه (H. Massé) ص XII در بخش بیلیوگرافی کتاب احوال سعدی).
۱۶. تاریخ جهانگشا
 مؤلف: عطا ملک جوینی، با مقدمه دنیسن راس (D. Ross)،

- (بخشی از آن) لندن، ۱۹۳۱ (مورّخ ۶۹۰).
۱۷. تاریخ گزیده مؤلف: حمدالله مستوفی، به اهتمام ادوارد براون، لندن، ۱۹۱۰ (خط زین العابدین بن محمد کاتب شیرازی، مورّخ ۸۵۷).
۱۸. دستور الملوک مؤلف: ناشناخته، به اهتمام ولادیمیر مینورسکی، لندن، ۱۹۴۳ (قرن دوازدهم).
۱۹. دیوان ذوالفقار شروانی مؤلف: ادوارد ادواردز (E. Edwards)، لندن، ۱۹۳۴، (خط علی بن موسی بن حسن بن علی یعرف بمامیری (?))، مورّخ (۷۴۵).
۲۰. سنگلاخ مؤلف: محمد مهدی خان استرآبادی، به اهتمام و مقدمه کلاوسن (G. Clauson)، لندن، ۱۹۶۰ (مورّخ ۱۱۸۸).
۲۱. لوابیح مؤلف: عبدالرحمن جامی، به کوشش و مقدمه وینفیلد (E. H. Winfield) و میرزا محمدخان قزوینی، لندن، ۱۹۲۸ (قرن یازدهم).
۲۲. مکارم الاخلاق مؤلف: غیاث‌الدین بن همام‌الدین محمد خواندمیر، به اهتمام تورخان گنجه‌ای، لندن، ۱۹۷۹ (مورّخ ۹۶۵).

ایران

۲۳. آتشکده مؤلف: لطفعلی بیگ آذر بیگدلی، به اهتمام جعفر شهیدی، تهران، ۱۳۳۷ (خط علی متخلص به: شیدا تویسرکانی، مورّخ ۱۲۴۷).
۲۴. الأبنیه عن حقائق الأدویه (بخش‌هایی از آن) مؤلف: ابومنصور موفق بن علی هروی، با مقدمه مجتبی مینوی، تهران، ۱۳۴۴ (خط اسدی طوسی شاعر، مورّخ ۴۴۷).
۲۵. الأغراض الطیبة والمباحث العلامیة مؤلف: زین‌الدین اسماعیل بن حسن جرجانی، با مقدمه پرویز ناتل خانلری، تهران، ۱۳۴۵ (مورّخ ۷۸۹).
۲۶. انجمن خاقان مؤلف: فاضل‌خان گروسی، با مقدمه توفیق سبحانی، تهران، ۱۳۷۶ (خط کاتب الحضرة السلطانی متخلص به عشرت، محمد مهدی الفراهانی ملک‌الکتاب، مورخ ۱۲۳۷).
۲۷. بوستان سعدی خط احمد قوام السلطنه، زیر نظر ایرج افشار، تهران، بنیاد موقوفات محمود افشار، ۱۳۸۰.
۲۸. بیاض تاج‌الدین احمد وزیر مؤلف: بیاض تاج‌الدین احمد، اصفهان، ۱۳۵۳ (مورّخ ۷۸۲).

۲۹. بیاض فرامین و احکام صفوی
۳۰. پندنامه (یحویه)
۳۱. تجارب السلف
۳۲. تحفة الملوک
۳۳. تحفة الوزراء
۳۴. ترجمه تاریخ طبری (تا سال ۱۳۲۲)
۳۵. ترجمه صورالکواکب
۳۶. ترجمه قانون
۳۷. ترجمه کتاب الأیضاح
۳۸. ترجیع بند
۳۹. تفسیر قرآن (جلد اول)
۴۰. تفسیر قرآن پاک (جزوی)
- با مقدمه ایرج افشار، مندرج در فرهنگ ایران زمین، جلد ۲۳، تهران، ۱۳۵۷ (قرن دوازدهم).
مؤلف: حسنعلی گزوسی امیرنظام، به اهتمام نصرالله تقوی، تهران، ۱۳۱۶، و به اهتمام م. سعید وزیری، تهران، ۱۳۶۶ (خط امیرنظام، قرن چهاردهم).
مؤلف: هندو شاه صاحبی نخجوانی، به مقدمه و اهتمام امیر سید حسن روضاتی، اصفهان، ۱۳۶۱ (نوشته در هرات، مورخ ۸۴۶).
بی مؤلف. با مقدمه علیرضا انیسی. تهران، ۱۳۷۷ (خط میرعماد، مورخ ۱۰۱۹) (گنجینه کتب و نفاذ خطی کاخ گلستان، ش ۳). این متن همان تحفة الوزراء چهل بابی است که پس از این می آید.
بی مؤلف، به اهتمام نصرالله تقوی. تهران ۱۳۱۴ (خط میرعماد)
مؤلف: ابوعلی محمد بلعمی، با مقدمه مجتبی مینوی، تهران، ۱۳۴۵ (خط اسحق بن محمد بن عمر بن محمد شروانی، مورخ ۵۸۶).
مؤلف: عبدالرحمن صوفی، ترجمه نصیرالدین طوسی، با مقدمه پرویز ناتل خانلری، تهران، ۱۳۴۸ (منسوب به خط نصیرالدین طوسی، مورخ ۶۴۷).
مؤلف: ابن سینا، ترجمه ملا فتح الله ابن فخرالدین، تهران، بی تا (از روی چاپ ۱۳۰۶ لکهنو).
مؤلف: ابومنصور عبدالقاهر تمیمی، ترجمه ابوالفتوح منتجب الدین اسعد بن محمود اصفهانی، با مقدمه احمد گلچین معانی، تهران، ۱۳۴۷ (متن عربی به خط علی بن خلیل تاجر، مورخ ۷۲۸. ظاهراً ترجمه فارسی هم به خط اوست).
مؤلف: هاتف اصفهانی، خط حسین سیفی عمادالکتاب، به اهتمام محسن صبا، تهران، ۱۳۳۹ (قرن چهاردهم).
مؤلف: ابوبکر عتیق نیشابوری سورآبادی، تهران، ۱۳۵۳ (شاید قرن هشتم).
با مقدمه مجتبی مینوی، تهران، ۱۳۴۵ (حدود ۴۵۰).

۴۱. تفسیر قرآن کریم
 مؤلف: ابوبکر عتیق نیشابوری سورآبادی، با مقدمه مجتبی مینوی، تهران، ۱۳۴۵ (خط محمود بن گرگین بن کرگسار ترکی، مورخ ۵۲۳).
۴۲. تنکسوق نامه یا طب اهل خطا
 مؤلف: رشیدالدین فضل‌الله همدانی، به اهتمام مجتبی مینوی، تهران، ۱۳۵۰ (خط محمد بن احمد معروف به قوام کرمانی در ۷۱۳).
۴۳. تنکلوشا (یا) صور درج
 با مقدمه رکن‌الدین همایونفرخ، تهران، ۱۳۵۷ (خط محمدتقی بن حاجی محمد مشهدی در ۱۰۷۴).
۴۴. جنگ مرتضی قلی شاملو
 با مقدمه ایرج افشار و احمد منزوی، تهران، ۱۳۸۲ (به خط مؤلف، مورخ ۱۰۶۹).
۴۵. جوامع الحکایات و لواع الروایات (پانزده باب)
 مؤلف: سدیدالدین محمد عوفی، به سعی محمد رضانی، تهران، ۱۳۳۵ (مورخ ۷۱۵).
۴۶. جهانگشای نادری
 مؤلف: مهدی‌خان استرآبادی، با مقدمه عبدالعلی ادیب برومند، تهران، ۱۳۷۱.
۴۷. جـراغان (جـغرافیای بیدگل)
 مؤلف: محمدرضا بن جعفر و صاف، مندرج در فرهنگ ایران زمین، جلد ۲۴، تهران، ۱۳۵۸ (قرن سیزدهم).
۴۸. چند رباعی خیام
 به اهتمام محسن صبا، تهران، ۱۳۳۱ (خط میرعماد).
۴۹. چند غزل از دیوان حافظ
 شیرازی کاتب السلطان، قرن سیزدهم.
۵۰. چند غزل اصیل از دیوان حافظ
 به اهتمام بدری آتابای، تهران، ۱۳۴۴ (قرن نهم).
۵۱. حل مشکلات معینیه
 مؤلف: نصیرالدین طوسی، به اهتمام محمدتقی دانش‌پژوه، تهران، ۱۳۳۵ (مورخ ۶۵۸، ولی دست‌خوردگی دارد و مؤخرتر است).
۵۲. خمسة نظامی
 با مقدمه‌های جمال‌الدین شیرازیان و محمدتقی دانش‌پژوه، تهران، ۱۳۶۸ (مورخ ۷۱۸).
۵۳. دیوان اشراق آصفی
 زیر نظر ذبیح‌الله صفا، تهران، ۱۳۴۷ (قرن دوازدهم).
۵۴. دیوان حافظ
 به اهتمام رکن‌الدین همایونفرخ، تهران، ۱۳۶۷ (چاپ‌کننده که مالک نسخه است آن را مورخ ۸۰۵ معرفی کرده است، ولی غالباً آن را مؤخر می‌دانند).

۵۵. دیوان حافظ به اهتمام شمس‌الدین خلخالی، تهران، ۱۳۶۹ (مورخ ۸۲۷).
۵۶. دیوان حافظ به اهتمام عبدالعلی ادیب برومند، تهران، (خط میرعماد معرفی شده است).
۵۷. دیوان شرفشاه دولابی به اهتمام دکتر محمدعلی صوتی، تهران، ۱۳۵۸ (قرن نهم).
۵۸. دیوان صائب با حواشی و تصحیح شاعر، به اهتمام کریم امیری فیروزکوهی، تهران، ۱۳۴۵ (قرن یازدهم).
۵۹. دیوان صائب با مقدمه‌های منوچهر مرتضوی و میرودود سیدیونسی، تبریز، ۱۳۵۷ (گفته شده به خط شاعراست. تاریخ ۱۰۸۱ دارد).
۶۰. دیوان صائب با مقدمه‌های منوچهر مرتضوی و میرودود سیدیونسی، تبریز، ۱۳۵۶ (قرن یازدهم).
۶۱. دیوان وثوق مؤلف: حسن وثوق، با مقدمه ایرج افشار، تهران، ۱۳۶۳ (به خط شاعر، قرن چهاردهم).
۶۲. ذخیره خوارزمشاهی مؤلف: زین‌الدین اسمعیل بن حسن جرجانی، به کوشش علی‌اکبر سعیدی سیرجانی، تهران، ۱۳۵۵ (مورخ ۶۰۳).
۶۳. رباعیات حکیم عمر خیام مؤلف: غلامحسین مراقبی، تهران، ۱۳۷۸ (خط سیف‌الله صاحب‌قلم افشار، ۱۳۱۵ شمسی).
۶۴. رحله حجازیه یا سفرنامه مکه مؤلف: میرزا علی‌خان امین‌الدوله، با مقدمه نصرالله تقوی، تهران، ۱۳۲۸ (خط مؤلف).
۶۵. رساله در موسیقی مؤلف: علی‌بن محمد بنائنی معمار، با مقدمه تقی بینش، تهران، ۱۳۶۸ (خط مؤلف، مورخ ۸۸۸).
۶۶. الرسالة المعینیه ر.ک: حل مشکلات معینیه.
۶۷. رصدخانه مراغه مؤلف: علیقلی میرزا اعتضادالسلطنه، به اهتمام ایرج افشار، تهران، ۱۳۵۶ (مورخ ۱۲۷۶ ظ).
۶۸. رضوان المعارف مجموعه رسائل شاه نعمه‌الله ولی، تهران، بی‌تاریخ، حدود ۱۳۴۰ (خط محمد مظفر بن حکیم در سال‌های ۱۰۶۶ تا ۱۰۸۷).
۶۹. روضة المنجمین مؤلف: شهردان ابی‌الخیر رازی، به اهتمام جلیل اخوان زنجانی، تهران، ۱۳۶۸ (مورخ ۶۱۰، قسمتی از آن به خط دیگر و تکمیل شده).
۷۰. زال و رودابه خط محمود حکیم بن وصال شیرازی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، با همکاری انجمن

خوشنویسان، ۱۳۸۳.

۷۱. الشامی فی الأسمی مؤلف: ابو الفتح احمد بن محمد میدانی، با مقدمه جعفر شهیدی، تهران، ۱۳۴۵ (مورخ ۶۰۱).
۷۲. سفرنامه تبریز مؤلف: میرزا علی سررشته دار، مندرج در فرهنگ ایران زمین، مجلد ۲۳، تهران، ۱۳۵۷ (مورخ ۱۲۸۸).
۷۳. سفینه تبریز گرد آوری و خطّ ابوالمجد محمد بن مسعود تبریزی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۱ (تاریخ کتابت: ۷۲۳ - ۷۲۱ ه. ق).
۷۴. سورة مائده از قرآن کوفی کهن با ترجمه استوار پاریسی به اهتمام احمد علی رجائی، مشهد، ۱۳۵۰ (محتملاً قرن پنجم)، بار دیگر به اهتمام علی رواقی ضمیمه آینه میراث.
۷۵. شاهنامه فردوسی معروف به فلورانس، با مقدمه علی رواقی، تهران، ۱۳۶۹ (مورخ ۶۱۴).
۷۶. شاهنامه فردوسی همراه ظفرنامه حمدالله مستوفی، به اهتمام نصرت الله رستگار، تهران، ۱۳۷۸ (خط محمود بن سعید بن عبدالله الحسینی).
۷۷. شاهنامه فردوسی معروف به بایسنغری، با مقدمه مهدی بیانی، تهران، ۱۳۵۰ (خط جعفر بایسنغری، مورخ ۸۳۳).
۷۸. شاهنامه فردوسی همراه با خمسة نظامی، از روی نسخه سده ۸ ق. با مقدمه دکتر فتح الله مجتبیایی. تهران: مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۹ ش. ۱۰۷۷ ص.
۷۹. شجرة طيبه مؤلف: حسین رضوی کاشانی، مندرج در فرهنگ ایران زمین، مجلد ۲۳، تهران، ۱۳۵۷ (مورخ ۱۳۳۲).
۸۰. صد کلمه از حضرت امیر (ع): با ترجمه منظوم فارسی در بین سطور. به اهتمام علیرضا انیسی. تهران، ۱۳۷۵ (خط عبدالجبار اصفهانی، مورخ ۱۰۲۹) (گنجینه کتب و نفائس خطی کاخ گلستان، ش ۱).
۸۱. صراط السطور مؤلف: سلطانعلی مشهدی، با ترجمه مقدمه کاستیگوا، به اهتمام کریم کشاورز، تهران، ۱۳۵۶ (قرن دهم).
۸۲. ظفرنامه مؤلف: حمدالله مستوفی قزوینی، به اهتمام نصرت الله رستگار، تهران، ۱۳۷۸ (مورخ ۸۰۷).
۸۳. قرآن قدس به اهتمام علی رواقی، دو مجلد، تهران، ۱۳۶۴، مؤسسه فرهنگی شهید محمد رواقی.

۸۴. عدة العقول و عمدة
المعقول فی ایضاح
مبانی الاصول
- مؤلف: فضل بن احمد بن خلف بخاری، به اهتمام نجیب مایل
هروی، مشهد، ۱۳۷۱ (قرن هفتم).
۸۵. عشرة كاملة
- مؤلف: وقار شیرازی، به کوشش محمود طاووسی، شیراز،
۱۳۶۰ (خط حکیم و فرهنگ، پسران وصال شیرازی قرن
چهاردهم).
۸۶. فایده زیارت
- مؤلف: رشیدالدین فضل الله همدانی، چاپ شده در کتاب گلزار
تألیف عبدالحجة بلاغی، تهران، ۱۳۵۰، (خط قرن هشتم).
چاپ دیگر با مقدمه ایرج افشار، مندرج در فرهنگ ایران زمین،
مجلد ۲۳، تهران، ۱۳۵۷.
۸۷. قلعة کرفتو
- تألیف و خط عبدالمجید ملک الکلامی، با یادداشت ایرج
افشار، مندرج در فرهنگ ایران زمین، مجلد ۲۳، تهران، ۱۳۵۷
(مورخ ۱۳۲۳ قمری).
۸۸. قواعد دفاتر و سیاق
- تألیف و خط سلمان فراهانی بیانی، با یادداشت ایرج افشار،
مندرج در فرهنگ ایران زمین، مجلد ۲۳، تهران، ۱۳۵۷ (قرن
سیزدهم).
۸۹. کتابچه عرض کلام الله
و کتب کتابخانه
مبارکه سرکار فیض
آثار
- با یادداشت محمود مرعشی، مندرج در میراث اسلامی ایران،
مجلد هشتم، قم، ۱۳۷۷ (قرن سیزدهم).
۹۰. کتابهای درسی قدیم
- تألیف و خط فضلعلی مولوی، با یادداشت ایرج افشار، مندرج
در فرهنگ ایران زمین، مجلد ۲۳، تهران، ۱۳۵۷ (قرن چهاردهم).
۹۱. کلیات سعدی
- تهران، ۱۳۷۳ (خط حجاب شیرازی).
۹۲. گزاره ای از بخشی از
قرآن کریم (تفسیر شنقشی،
قسمتی از سوره
بقره)
- به اهتمام محمدجعفر یاحقی، تهران، ۱۳۵۵ (خط قرن ششم).
۹۳. گلستان سعدی
- به اهتمام بدری آتابای، تهران، ۱۳۴۶ (منسوب به خط یاقوت
مستعصمی، با تاریخ ۶۶۸).
۹۴. لب الحساب
- مؤلف: علی بن یوسف بن علی منشی (قرن ششم)، با مقدمه
جمال الدین شیرازیان، تهران، ۱۳۶۸ (قرن هشتم).
۹۵. مثنوی معنوی
- با مقدمه نصرالله پورجوادی، تهران، ۱۳۷۱ (خط محمد بن
عبدالله قونوی ولدی، مورخ ۶۷۷).

۹۶. مجمل الأقوال فی الحكم و الامثال
مؤلف: احمد بن احمد بن احمد دمانیسی سیواسی، به کوشش ایرج افشار و محمود امید سالار، تهران، ۱۳۸۱ (به خط مؤلف، مورخ ۶۹۳ هـ).
۹۷. مجمل الثواریخ و القصص
به کوشش ایرج افشار و محمود امید سالار، تهران، ۱۳۷۹ (به خط محمد بن طایکوی، مورخ ۷۵۱).
۹۸. المختارات من الرسائل من انشاء الصدور و الافاضل
شاید گردآوری کاتب، به اهتمام و مقدمه ایرج افشار، تهران، ۱۳۵۵ (خط محمود بن بختیار اتابکی، مورخ ۶۹۳).
۹۹. مدینه الأدب
مؤلف: عبرت نائینی (محمد علی مصاحبی)، تهران، ۱۳۷۶ (قرن چهاردهم، خط مؤلف).
۱۰۰. مرقع خطوط
با مقدمه علیرضا انیسی، تهران، ۱۳۷۷ (خط میرعماد، گنجینه کتب و نفایس خطی کاخ گلستان، شماره ۴).
۱۰۱. معراج نامه
مؤلف: ابن سینا، به اهتمام محسن صبا، تهران، ۱۳۳۱ (خط محمد بن عمر رازی، مورخ ۵۸۴).
۱۰۲. معراج نامه
مؤلف: ابن سینا، همراه دو رساله عربی دیگر او، المبدأ و المعاد و الادویه القلبیه، مشهد، ۱۳۷۵ (خط قرن هفتم).
۱۰۳. معیار الأشعار
مؤلف: نصیرالدین طوسی، با مقدمه محمد فشارکی، اصفهان، ۱۳۶۳ (خط ابن متویه یوسف، مورخ ۷۰۲).
۱۰۴. المناجات الأهلیات
از حضرت امیر(ع). با زیرنویس فارسی، به اهتمام فخرالدین نصیری امینی - تهران، [بی تا]. (خط عبدالحق بن محمد سبزواری، مورخ ۹۰۸).
۱۰۵. مناجات انصاری
مؤلف: خواجه عبدالله انصاری، به کوشش محسن صبا، تهران، ۱۳۴۴ (خط میرعماد).
۱۰۶. مناجات حضرت امیر
با ترجمه فارسی زیر سطور، به اهتمام حبیب یغمائی، تهران، ۱۳۲۶ (خط احمد بن معتمد السلطنه، مورخ ۱۳۱۱ ق. - کاتب قوام السلطنه است که بعدها رئیس الوزراء شد).
۱۰۷. مناجات حضرت امیر
چاپ دیگر. در خاطرات یغمائی. به اهتمام ایرج افشار. تهران، ۱۳۷۲. چاپ دیگر، به اهتمام غلامحسین مراقبی، تهران، ۱۳۷۸.
۱۰۸. منطق الطیر
مؤلف: فریدالدین عطار نیشابوری، با مقدمه نصرالله

- پورجوادی و پیه مونتسه (A. M. Piemontese)، تهران، ۱۳۷۳ (خط نصیر بن حسن المکی، مورخ ۸۵۷).
۱۰۹. نامه
تألیف و خط حسین سمیعی ادیب السلطنه، با مقدمه ابراهیم نبیل سمیعی، تهران، ۱۳۴۵ (قرن چهاردهم).
۱۱۰. نامه فرهنگیان
مؤلف: عبرت نائینی (محمدعلی مصاحبی)، تهران، ۱۳۷۷ (خط مؤلف، قرن چهاردهم).
۱۱۱. نمونه‌ای از قرآن مجید
به خط ثلث و ترجمه پارسی
۱۱۲. وقف‌نامه ربع رشیدی
(الوقفیة الرشیدیة)
بخط الواقف فی بیان شرائط امور الوقف و المصارف
۱۱۳. هزار حکایت صوفیان
و...
به کوشش ایرج افشار و محمود امید سالار، تهران، ۱۳۸۲ (مورخ ۸۸۳ هـ).

پاکستان

۱۱۴. اسوئه واجوبه رشیدی
مؤلف: رشیدالدین فضل‌الله همدانی، به اهتمام دکتر رضا شعبانی، اسلام‌آباد، ۱۳۷۱ (کتابت نیمه اول قرن هشتم).
۱۱۵. تکلمة الاصناف
(لغت عربی به فارسی)
۱۱۶. جهانگشای خاقان
(تاریخ شاه اسماعیل)
۱۱۷. دیوان حزمین لاهیجی
مؤلف: علی بن محمد ادیب کرمینی مستوفی، اسلام‌آباد، ۱۳۶۳ (خط قرن هفتم).
۱۱۸. دیوان حافظ
تألیف میان ۹۵۵-۹۴۸، با مقدمه الله دتا مضطر، اسلام‌آباد، ۱۳۶۴ (خط قرن دوازدهم).
۱۱۹. دیوان صائب
نسخه تصحیح کرده شاعر، با مقدمه ممتاز حسن، کراچی، ۱۹۷۱ (خط محمد رضا در قرن دوازدهم).
- با مقدمه ممتاز حسن، کراچی، ۱۹۷۱ (خط محمود بن حسن نیشابوری، مورخ ۸۹۴).
- با بعضی غزلیات به خط منسوب به صائب در حاشیه، با مقدمه ممتاز حسن، کراچی، ۱۹۷۱ (خط قرن یازدهم).

۱۲۰. دیوان صائب با مقدمه ممتاز حسن، لاهور، ۱۹۷۱ (قرن یازدهم، گفته شده به خط شاعر است).
۱۲۱. رساله [خط] مؤلف: میرعلی تبریزی، با مقدمه محمد عبدالله جغتایی، لاهور، ۱۹۶۹ (خط رضاقلی ادیب، قرن سیزدهم).
۱۲۲. قران السعدین مؤلف: امیر خسرو دهلوی، با مقدمه احمد حسن دانسی، کراچی، ۱۳۵۵ (ناقص - قرن یازدهم).
۱۲۳. لمحات من نفحات القدس مؤلف: شیخ محمد عالم صدیقی علوی، با مقدمه محمد نذیر رانجها، کراچی، ۱۳۶۵ (مورخ ۱۲۵۱).
۱۲۴. مثنوی واله و سلطان مؤلف: شمس الدین فقیر دهلوی، با مقدمه ممتاز حسن، کراچی، ۱۹۷۱ (خط محمد رفیع، مورخ ۱۱۶۲).
۱۲۵. مثنوی وامق و عذرا مؤلف: عنصری، با مقدمه محمد شفیع لاهوری، لاهور، ۱۹۶۶ (قرن پنجم هجری).
۱۲۶. منشآت مؤلف: حسن خان شاملو، با مقدمه ریاض الاسلام، کراچی، ۱۹۷۱ (قرن یازدهم).

ترکیه

۱۲۷. الاوامر العلامیه فی الأمور العلامیه مؤلف: حسین بن محمد المنشی الجعفری روغدی (ابن بی بی)، به اهتمام عدنان صادق ارزی، انقره، ۱۹۵۶ (قرن هفتم).
۱۲۸. تاریخ آل سلجوق مؤلف: محمد بن عمر الرادویانی، به اهتمام احمد آتش، استانبول، ۱۹۴۹ (خط ابوالهیجا اردشیر بن دیلمسپار النجمی القطبی الشاعر، مورخ ۵۰۷).
۱۲۹. ترجمان البلاغه مؤلف: محمد بن عمر الرادویانی، به اهتمام احمد آتش، استانبول، ۱۹۴۹ (خط ابوالهیجا اردشیر بن دیلمسپار النجمی القطبی الشاعر، مورخ ۵۰۷).
۱۳۰. رسائل سیاق ۱. قانون السعاده از فلیک علاء تبریزی، ۲. سعادت نامه از همو، ۳. رساله فلكیه از عبدالله بن محمد بن کیا مازندرانی، ۴. شمس الحساب از علی شیرازی. (بنا به گفته والتر هینتس در مقدمه صفحه ۲ *Die Resale-ye Falakiyye*، به تصحیح والتر هینتس، ویسبادن، ۱۹۵۲، این چهار رساله در استانبول به اهتمام احمد زکی ولیدی طوغان چاپ شده است، ۱۹۳۷).
۱۳۱. کلیات دیوان مولانا حامدی به اهتمام ارتایلین (I. H. Ertaylan)، استانبول، ۱۹۴۹ (مورخ ۸۸۴).
۱۳۲. کلیات دیوان قبولی به اهتمام ارتایلین، استانبول، ۱۹۴۸ (مورخ ۸۸۰).

۱۳۳. مثنوی معنوی

مؤلف: جلال الدین محمد بلخی، چاپ استانبول (خط محمد بن عبدالله قونوی ولدی، مورخ ۶۷۷).

روسیه و شوروی سابق

۱۳۴. بدایع الافکار فی صنایع الاشعار

مؤلف: کمال الدین حسین واعظ کاشفی، به اهتمام رحیم مسلمانقلف، مسکو، ۱۹۷۷ (مورخ ۹۸۷).

۱۳۵. بدایع اللغه

مؤلف: طالع ایمانی (?)، مسکو، ۱۹۶۱ (تألیف و خط ۱۱۱۷).

۱۳۶. تاریخ احمدشاهی

مؤلف: محمود الحسینی المنشی بن ابراهیم جامی، به اهتمام دوست مراد سید مرادوف، دو جلد، مسکو، ۱۹۷۴ (قرن سیزدهم).

۱۳۷. تاریخ بدخشان

به اهتمام آ. بولدیرف، ۱۹۵۹، (خط میرزا فضل علی بیک سرخ افسر در ۱۳۲۵).

۱۳۸. تاریخ سلاطین منفیته

مؤلف: میرزا عظیم دبیر معروف به سامی، به اهتمام ل. م. پیفانوا، مسکو، ۱۹۶۲ (به خط مؤلف، قرن سیزدهم).

۱۳۹. جهان نامه

مؤلف: محمد بن نجیب بکران، به اهتمام برشچفسکی، مسکو، ۱۹۶۰ (خط مسعود بن محمد بن مسعود کرمنی، مورخ ۶۶۳).

۱۴۰. حدود العالم من المشرق الی المغرب

مؤلف: ناشناخته، به اهتمام و. بارتلد، لنین گراد، ۱۹۳۰ (خط عبدالقیوم بن حسین بن علی فارسی، مورخ ۶۵۶).

۱۴۱. دستور الملوک

مؤلف: خواجه سمندر ترمذی، مسکو، ۱۹۷۱ (خط محمد خانقاهی، مورخ ۱۱۰۷).

۱۴۲. دفتر دلگشا

مؤلف: صاحب، به اهتمام رسول هادی زاده، مسکو، ۱۹۶۵ (قرن دهم).

۱۴۳. رباعیات خیام

به اهتمام رستم علی یف و محمد نوری عثمانف، مسکو، ۱۹۵۹ (ظاهراً مجعول - خط غیاث الدین محمد بن یوسف بن علی، منسوب به سال ۶۰۴).

۱۴۴. رساله موسیقی

مؤلف: عبدالرحمن جامی، زیر نظر بولدیرف، تاشکند، ۱۹۶۰ (قرن یازدهم).

۱۴۵. رساله وجود

مؤلف: عمر خیام، به اهتمام بوریس روزنفلد، مسکو، ۱۹۶۲ (در مجموعه رسائل خیام آمده).

۱۴۶. شرف نامه شاهی

مؤلف: حافظ تنیش ابن میر محمد بخاری، مسکو، ۱۹۸۳ (قرن یازدهم).

۱۴۷. صراط السطور
 مؤلف: سلطانعلی مشهدی، به اهتمام گ. ای. کاستیگوا، مسکو، ۱۹۵۷، چاپ شده در مجموعه «شرقیه» (۷) II در تهران هم تجدید چاپ شده است (خط مؤلف، قرن دهم).
۱۴۸. ظفرنامه تیموری
 مؤلف: شرف‌الدین علی یزدی، به اهتمام عصام‌الدین اورنبایف، تاشکند، ۱۹۷۲ (قرن یازدهم).
۱۴۹. ظفرنامه خسروی
 مؤلف: ناشناخته، با مقدمه اسماعیل رحمت اف (خط مؤلف، قرن سیزدهم).
۱۵۰. فرهنگ زفان‌گویا و جهان پویا
 مؤلف: بدر ابراهیم، به اهتمام س. ا. بایفسکی، مسکو، ۱۹۷۴ (خط عرب نسفی، مورخ ۱۰۲۳).
۱۵۱. مجموع التواریخ
 مؤلف: ملا سیف‌الدین ابن شاه‌عباس اخسی کندی، به اهتمام ع. طاهر جان‌زاده، لنین‌گراد، ۱۹۶۰ (قرن دوازدهم).
۱۵۲. منتخب التواریخ
 مؤلف: محمد حکیم خان، به اهتمام احرار مختار اف، دوشنبه، ۱۹۸۵ (مورخ ۱۲۶۰).
۱۵۳. نامه‌عالم‌آرای نادری
 مؤلف: محمد کاظم، به کوشش البیوا، سه جلد، مسکو، ۱۹۶۶ (مورخ ۱۲۱۶).
۱۵۴. نامه‌های دست‌نویس عبدالرحمن جامی
 از مرقع علی شیر نوایی، به اهتمام عصام‌الدین اورنبایف، تاشکند، ۱۹۸۲ (خط مؤلف، قرن نهم).
۱۵۵. نوروز نامه
 مؤلف: عمر خیام (منسوب به او)، به اهتمام بوریس روزنفلید، مسکو، ۱۹۶۲ (جزو رسایل چاپ شده است).

سوئیس

۱۵۶. دیوان امیرشاهی
 با مقدمه امیرمهدی بدیع، سویس (شاید: لوزان)، ۱۳۴۰ (مورخ ۹۹۰).

لهستان

۱۵۷. آداب العرب و الشجاعه
 مؤلف: محمد بن منصور (مبارک‌شاه فخرمدبر)، به اهتمام A. Zajaczkowski، ورشو، ۱۹۶۹ (ناقص، قرن دهم).

هلند

۱۵۸. تاریخ شیخ اویس
 مؤلف: ابوبکر القطبی الاهری، به اهتمام وان لون (J. B. van Loon)، لاهه، ۱۹۵۴، (قرن هشتم).

مؤلف: حاکم نیشابوری، ترجمہ محمد بن حسین نیشابوری،
 بہ اہتمام ریچارد فرای (R. N. Frye)، لاہہ، ۱۹۶۵ (قرن نهم).
 مؤلف: رشیدالدین فضل اللہ ہمدانی، بہ اہتمام کارل یان (K.
 Jahn)، لاہہ، ۱۹۶۵ (مورخ ۷۱۷).
 مؤلف: رشیدالدین فضل اللہ ہمدانی، بہ اہتمام کارل یان (K.
 Jahn)، لاہہ، ۱۹۶۵ (مورخ ۸۸۳).

۱۵۹. تاریخ نیشابور

۱۶۰. جامع التواریخ
 (بخش ہند)

۱۶۱. جامع التواریخ
 (بخش ہند)

ہندوستان

بہ اہتمام نذیر احمد، دہلی نو، ۱۳۶۷ (مورخ ۸۱۳).
 نسخہ شاہان مغلیہ، با مقدمہ عابد رضا بیدار، پتنہ، ۱۹۹۲
 (قرن دهم).

۱۶۲. دیوان حافظ

۱۶۳. دیوان حافظ

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

دورہ جدید سال سوم، شماره دوم تابستان ۱۳۸۴ (پایہ ۲۹)